

Henrik Grönqvist

Om juridiskt språk

Artikelförfattaren är justitieråd och vice ordförande för svenska språknämnden i Finland.

Den allestädes närvarande juridiken

Det juridiska språket är en stilart, som varje människa kommer i beröring med under alla livets skiften, medvetet eller omedvetet, med eller mot sin vilja. Det följer henne från vaggan till graven. Ja, mer än så. Redan innan en människa föds kan juridiken — och därmed det juridiska språket — aktualiseras med direkt anknytning till henne. Det kan vara fråga om konstgjord befruktning, moderskapsunderstöd och föräldraledighet. Sedan blir det i tur och ordning fråga om folkbokföring, dagvård, barnbidrag, skolgång, körkort, arbete, skatter, köp och försäljning och många andra slag av avtal, politik och föreningsliv, eventuellt äktenskap och i sinom tid pension. Och när människan har slutat sin vandring här på jorden följer begravning, bouppteckning och arvskifte. I allt detta och mycket därtill är juridiken inblandad på ett eller annat sätt.

När juridiken på det här viset är allestädes närvarande och berör alla människor i många olika sammanhang, så är det ingenting att förvåna sig över att de flesta har synpunkter på det juridiska språket. Oftast är det då fråga om kritiska synpunkter. Man säger att det juridiska språket är alltför ålderdomligt, tillkrånglat och svärbegripligt, alltför omständligt och stelbent.

I många fall har kritiken varit fullt befogad, men det förefaller som om kritikernas bevekelsegrunder ibland har varit också av annat än rent språkligt slag, i synnerhet under senare årtionden. Tidigare nöjde man sig med att i tysthet knota — eller göra sig löjlig — över det obegripliga juristspråket, men när upplysningen steg, auktoritetstron försvann och kraven på avbyråkratisering av samhället över huvud taget växte sig starka, så blev också kritiken mot det ålderdomliga juridiska språket kraftigare än förr. Och den kritiken har burit frukt.

Underarter av juridiskt språk

Det juridiska språket har aldrig varit en odelbar helhet, utan det har i sin tur kunnat delas in i ett flertal underarter. Det kan man alltså göra, även om skillnaderna mellan de olika underarterna inte längre är lika stora som de en gång har varit. Men vissa skillnader finns väl alltså.

Den måhända äldsta formen av ett särskilt juridiskt språk är *lagspråket*. Med det avser man det språk som används i lagar och andra författningar. Nära lagspråket står den underart som man numera ofta kallar *myndigheternas språk*. Därmed avser man givetvis det språk som myndigheter av alla de slag använder i sin verksamhet, dels internt och dels vid sin kommunikation med allmänheten. Tidigare var det vanligt att dela in myndigheternas språk i två skilda kategorier med vissa inbördes skillnader. Man talade å ena sidan om domstolsspråk, som också kallades kurialstil, och å andra sidan om kanslispråk. Den indelningen förefaller numera tämligen överflödigt.

Juridiken är också en vetenskap med sina speciella termer och uttryck. Det språk som de rättslärdar använder i sina skrifter är alltså *rättsvetenskapens språk*. Men också alla de jurister som inte idkar vetenskap och producerar lärda texter använder — åtminstone vid sin inbördes kommunikation — ett särskilt juridiskt *fack- eller yrkesspråk* i sin dagliga gärning, ett språk som är bemängt med facktermer och andra uttryck som den oinvigde kan ha svårt att förstå. I vissa fall är det fråga om ett slags yrkesslang, något som säkert förekommer inom de flesta yrken.

Men det är inte bara juristerna som använder juridiskt språk. Också andra medborgare får då och då lov att bruka sådant språk, dels vid sina

kontakter med myndigheterna, dels också inbördes. När man lämnar in en ansökan till en myndighet ligger det säkert nära till hands att välja en stilart som förefaller naturlig i sammanhanget, dvs. ett slags myndighetsspråk, fastän man uppträder som privatperson. Och när man gör upp ett skriftligt avtal i något viktigt ärende eller när man skriver sitt testamente, så gör man sitt bästa att utforma texten så "juridiskt" som möjligt.

Med juridiskt språk kan man alltså avse många saker. Man kan då rentav fråga sig om det över huvud taget finns språkliga drag som är gemensamma för alla dessa särskilda språkarter och som skiljer dem från allt annat språk.

Till detta kan sägas att det åtminstone har funnits vissa speciella drag som har varit gemensamma för alla underarter av juridiskt språk, men numera är de särdragen kanske inte längre lika påfallande som tidigare. Alla stilarter förändras ju med tiden. Om man läser ett klipp ur en tidning som bara är några årtionden gammal, märker man utan vidare att språket skiljer sig från dagens tidningssvenska. Och läser man ett skönlitterärt verk av någon känd författare från slutet av 1800-talet så verkar språket direkt ålderdomligt, fastän författaren på sin tid ansågs använda ett extremt modernt språk.

Stilen förändras

Också den juridiska stilen har förändrats väsentligt under tidernas lopp och alldeles särskilt under de senaste decennierna. Man vågar påstå att det juridiska språket på senare tid har förändrats mera och i en snabbare takt än alla andra språkarter. Detta beror framför allt på en medveten strävan hos både jurister och språkvårdare att aktivt modernisera och förenkla det juridiska språket. Men det finns givetvis alltså kvar ett ålderdomligt juridiskt språk, t.ex. i gamla lagar och andra juridiska texter från äldre tid. Lagtexterna och många andra juridiska texter skiljer sig nämligen från andra skriftliga alster däri, att de sällan produceras för omedelbar och tillfällig konsumtion. Dagens tidning är i morgon en "gammal" tidning, och endast ett fåtal av de skönlitterära verken blir klassiker som läses ännu långt efter att de har publicerats. Men en lagtext eller ett testamente kan ha högsta aktualitet ännu flera årtionden, i extrema fall i hundratals år efter det att texten har kommit till. Det är klart att sådana texter har en ålderdomlig språkdräkt.

Viljan att förnya och modernisera det juridiska

språket och speciellt lagspråket är i och för sig inget nytt påfund. Redan år 1880 yttrade det svenska justitierådet Lindhagen: "Om det långsläpiga skrivsättet än må finnas dragligt för dem, som under lång tjänstemannabana blivit invanda därvid, får man dock icke glömma att våra lagar skrivas ej för jurister och ämbetsmän allena utan för hela svenska folket". Och år 1916 uttalade en annan svensk jurist, att "lagstiftaren måste söka hålla sig i nivå med den tid då han skriver sin lag. Denna är ämnad att bestå en längre tid framåt, men bör icke redan vid sin tillkomst vara i ena eller andra hänseendet urmodig".

Citaten här ovan återfinns i den kände svenske juristen Birger Wedbergs lilla skrift *Lagstil* från 1928. Föregående del säger Wedberg på ett ställe i sin skrift så här: "Om arbetet på svenska språkets renhet, styrka och höghet företrädesvis ankomme på oss (jurister), bleve nog därmed klen beställt".

Till all lycka har juristerna inte förblivit ensamma i detta viktiga arbete. Både i Sverige och i Finland har kvalificerade språkvetare i samråd med framsynta jurister gjort en stor insats för att medvetet modernisera och förenkla det juridiska språket i alla dess former, och det arbetet fortgår alltså. Till en början förekom det väl en hel del motsättningar mellan språkvetarna och juristerna: juristerna ansåg att språkvetarnas påfund ledde till en nivellering och utarmning av det förnämliga juridiska språket, och språkvetarna ansåg att juristerna på grund av en urmodig skråanda eller ren dumhet kämpade för sitt säregna språk. Men så småningom fick man på ömse sidor allt större förståelse för varandras synpunkter och sätt att tänka, och man insåg att man har ett gemensamt intresse att arbeta för.

Det här samarbetet sker i många olika former och har lett till många värdefulla resultat. Som ett slags klassiker på området kan man nämna den lilla skriften *Språket i lagar och andra författningar* författad av juristen Georg Eriksson och språkvetaren Bertil Molde och utgiven av den svenska Statsrådsberedningen 1967. För Finlands del är det förnämligaste resultatet hittills handboken *Svenskt lagspråk i Finland* (SLAF), utgiven av statsrådets svenska språknämnd 1990. I den här handboken, som är en helt omarbetad version av en tidigare skrift med samma namn från år 1986, ingår även en utförlig förteckning över ordböcker och andra handböcker som man har nytta av då man producerar svensk juridisk text eller översätter sådan text till svenska. (Se recension i *Språkbruk* 1990: 4.)

Normal sakprosa

Det juridiska språket har alltså genomgått en väsentlig utveckling på en mycket kort tid. Det som man eftersträvar är att det juridiska språket skall stå så nära den normala sakprosan som möjligt. Detta gäller alla underarter av det juridiska språket, också lagspråket. Full enighet förefaller numera råda om att det inte kan vara något självändamål att det juridiska språket skiljer sig från annat modernt språk. Formen får inte dra uppmärksamheten från innehållet, och man får inte med konstlade medel göra ett ämne svårare än det är. Allra minst får man genom ett krångligt språk ytterligare försvåra ett ämne som redan i och för sig är svårt.

Tidigare var det brukligt att domstolsavgöranden — speciellt i överrätterna — avfattades ungefär som gamla kungliga brev: en dom kunde bestå av bara ett par tre meningar fastän den omfattade flera sidor tattskriven text. En sådan textmassa var oftast helt obegriplig för en vanlig läsare, perioderna må sedan ha varit aldrig så formfulländade. Cyniska jurister brukade visserligen säga att den som vann målet alltid förstod domen, medan den förlorande parten aldrig förstod den, hur välskriven den än var. Numera hör denna extrema form av kurialstil dock historien till. I modernt domstolsspråk gör man sitt bästa för att utforma texten så, att parterna utan svårighet skall förstå vad domslutet innebär och varför domstolen har kommit till just det resultatet.

Men å andra sidan är det för mycket begärt att också ett svårt ämne måste göras lättfattligt när det behandlas i en lag eller i någon annan juridisk text. En svensk språkexpert har uttryckt saken så, att de offentliga texterna bör "ha en språkform som kan förstås åtminstone av de medborgare som är villiga att sätta sig in i sakfrågorna". Beträffande de verkligt svåra ämnena vågar man kanske tillägga "och även annars har förutsättningar att förstå saken". Det höga idealet måste vara att utforma texterna "som om det ej skulle ha fordrats någon synnerlig förmåga eller kräva mycket arbete att avfatta dessa bestämmelser, som förekomma enkla", så som Wedberg uttryckte saken med ett citat från en äldre källa.

Klarare disposition

Moderniseringen och förenklingen av det juridiska språket är utan tvivel det effektivaste medlet

att göra juridiska texter lättare att förstå. För fullständighetens skull kan det dock nämnas, att det också finns vissa andra medel som tjänar samma syfte, och som verkligen brukas i modernt juridiskt språk, speciellt i lagtexter. Man brukar då tala om en modern lagteknik. Den innebär bland annat att texterna disponeras på ett klarare och mer överskådligt sätt än förr. Man använder rubriker och mellanrubriker med olika typografisk utformning, och man kursiverar eller framhäver på något annat sätt särskilt centrala ord och termer i den löpande texten. Man undviker också så långt som möjligt svårbegripliga hänvisningar från ett lagrum till ett annat.

I den ovan omtalade handboken *Svenskt lagspråk i Finland* sägs det sammanfattningsvis (s. 32) att "de svenska lagtexterna skall avfattas på *vårdad sakprosa*. Den allmänna språknormen bör alltså följas. Ord och vändningar som hör till det gamla kanslispråket bör undvikas. Detsamma gäller provinsialismer (s.k. finlandismer)".

När detta är sagt kan man fråga sig: finns det över huvud taget något särskilt juridiskt språk längre — eller kommer det att finnas när rekommendationerna väl har slagit igenom över hela linjen?

Till detta kan väl sägas att *något* alltid kommer att bli kvar, som är speciellt viktigt för det juridiska språket, även om det inte är specifikt för bara den språkarten.

På det nyss citerade stället i SLAF sägs också, att lagtexterna inte behöver ha någon särskild "tyngd". Detta är säkert riktigt i och för sig. Men å andra sidan måste man beakta att det också *inom* lagspråket finns olika stilarter eller stilnivåer. Det förefaller rätt klart, att författningstexten får ha en viss "tyngd" om det är fråga om en grundlagsparagraf som gäller medborgarnas viktigaste rättigheter. Stilen får nog då vara en annan än i ett statsrådsbeslut om export av ägg.

Opersonligt och tydligt

Utmärkande för det juridiska språket har alltid varit att det är opersonligt. Författaren träder i bakgrunden eller syns över huvud taget inte alls, t.ex. i en lagtext, som ingalunda är skriven av dem som står såsom undertecknare i författningssamlingen. Det här draget av opersonlighet kommer säkert att bestå i de flesta av de juridiska texterna också i framtiden.

Ett annat utmärkande drag för det juridiska språket har varit en medveten strävan till klarhet

och tydlighet. Ibland har den strävan onekligen gått till överdrift — eller slagit fel på något annat sätt. Men själva principen är det allt skäl att hålla fast vid. En juridisk text, det må sedan vara en lagtext, ett köpeavtal eller ett testamente, skall vara så entydig och fri från tolkningsmöjligheter som den bara kan vara. Dels måste man ofta räkna med att de som läser texten vid någon senare tidpunkt kan ha ett starkt intresse av att "förstå" texten på sitt eget speciella sätt, och den läsarten kan stå i uppenbar konflikt med någon annan persons tolkning av samma text. Följden blir en rättegång, vars utgång kan vara svår att förutse. Dels måste man också — när det gäller lagtexter — beakta medborgarnas krav på att kunna förutse vilka rättsliga konsekvenser deras göranden och låtanden kan få. Av ett straffstadgande måste det klart framgå, var gränsen går mellan ett straffbart och ett straffritt beteende. Och av ett skattestadgande måste det framgå, om skattskyldighet föreligger eller inte.

En bidragande orsak till att juridisk text ibland kan förefalla enförmig och "torr" består däri, att man inte i sådana texter kan använda varierande uttryck och formuleringar på samma sätt som i många andra stilarter för att lätta upp texten. Samma sak måste alltid uttryckas på samma sätt, för annars uppfattar (åtminstone den juridiskt skolade) läsaren saken så, att det avvikande uttryckssättet också innefattar en avvikelse i sak. Helt klart är det, att de juridiska termer som ingår i texten måste vara exakta, t.o.m. om de är språkligt mindre lyckade men t.ex. ingår i någon lag. Och helt självklart är att textpartier som utges för att vara citat ur någon annan text ordagrant måste återge den citerade texten. Men detta är ju ingenting som är specifikt bara för juridiska texter.

Den juridiska svenskan i Finland

Specifikt för det svenska juridiska språket i Finland är däremot att det mycket ofta är ett översättningsspråk. Grundtexten har avfattats på finska och den svenska texten har kommit till först därefter, genom översättning. Då kraven på klarhet och entydighet är speciellt höga för juridiska texter, måste höga krav ställas också på kunskapen och förmågan hos dem som översätter sådana texter. I SLAF ingår särskilda regler för översättare av propositions- och författningstexter, men mycket som sägs där är minst lika viktigt också för översättare av andra juridiska texter. Speciellt när det gäller lagtexter och annan författningstext är

det viktigt att hålla i minnet, att de svenska texterna skall gälla vid sidan av de finska som likvärdiga med dem. Den svenska texten behöver dock inte till formen motsvara den finska, om detta leder till ett sämre språk.

Vid moderniseringen av det svenska juridiska språket i Finland försöker man numera så långt som möjligt följa utvecklingen i Sverige. Det är givetvis en stor fördel om de svenska texter som publiceras i Finland språkligt överensstämmer med motsvarande rikssvenska texter. Under inga omständigheter är det motiverat att göra avvikelser från det rådande språkbruket i Sverige, om överensstämmelse i sak eftersträvas. En del speciella termer och uttryck som är enbart finländska finns dock i det svenska juridiska språket i Finland. Här finns också vissa rättsliga institutioner som saknas i Sverige eller som där har en annan benämning än i Finland. I sådana fall är det klart att man i en juridisk text som avser finländska förhållanden använder den terminologi som gäller här, men om texten inte bara är avsedd för inhemskt bruk utan också skall läsas i Sverige, så kan det vara skäl att kort förklara innebörden av den finländska termen, t.ex. genom att ange vilken rikssvensk term den närmast motsvarar om en sådan finns.

